

ting tegenover de gemeenschap en de verzorgingsstaat? Of moeten we het respecteren als oudere mensen besluiten hun tijd aan niet-productieve activiteiten (vrije tijdsactiviteiten) te besteden? De antwoorden op deze vragen hebben niet alleen invloed op de manier waarop wij jonge ouderen zien. Ze hebben ook invloed op hoe oude ouderen, degenen met fysieke gebreken, gezien en gewaardeerd worden.

Gelukkig is een deel van de informatie die Polder vraagt in andere wetenschappelijke publicaties beschikbaar. Het boek "Gerontology in the Era of the Third Age: New challenges and opportunities", bijvoorbeeld, beantwoordt enkele van Polder's vragen.¹ Samen met Dawn Carr heb ik het boek samengesteld om hiaten in de kennis te vullen die mijn proefschrift heeft achterlaten. In dit boek bespreekt Scott Bass hoe de ideeën over wat de jonge ouderen aan de samenleving en de verzorgingsstaat bijdragen zijn veranderd. Stella Chatzitheochari en Sara Arber bestuderen waarom sommige jongere ouderen wel en anderen niet actief zijn. Verder overdenkt Martha Holstein hoe de jonge ouderen waarderen wat we van hen verlangen.

Mijn proefschrift beantwoordt niet alle vragen over de rol van de jonge ouderen in verzorgingsstaten, maar levert wel een belangrijke bijdrage aan de discussie over dit onderwerp. Ten eerste, mijn proefschrift laat zien hoe de jonge ouderen in verschillende soorten onderzoek geïdentificeerd kunnen worden. Het legt daarmee een basis voor toekomstig onderzoek over de jonge ouderen. Ten tweede, mijn proefschrift laat zien dat de rol van jonge ouderen in verzorgingsstaten niet zozeer op hun activiteiten maar vooral op de perceptie van deze categorie is gebaseerd, hetgeen benadrukt dat deze perceptie in de beleidsvorming belangrijk is. Ten derde, het beschrijft de rol van jonge ouderen in verschillende verzorgingsstaten. Deze verschillen benadrukken dat er geen universeel antwoord is op de vraag welke rol jonge ouderen hebben.

Samen genomen draagt mijn proefschrift bij aan de beantwoording van de vraag welke rol de jonge ouderen in verzorgingsstaten hebben. Deze rol is complex: ze bevat elementen van een belasting van verzorgingsstaten en elementen van een hulpbron voor verzorgingsstaten. In de afgelopen decennia is het element van belasting zwakker en het element van hulpbron sterker geworden. Verder is het element van een hulpbron in het Verenigd Koninkrijk en Zuid-Europa verder ontwikkeld dan in Scandinavië en Continentaal-Europa.

Dit antwoord is niet eenvoudig en rechtstreeks, zoals Polder betreurt, maar er is geen eenvoudig en rechtstreeks antwoord totdat de sociale veranderingen met betrekking tot de jonge ouderen zijn voltooid – en het is de vraag of dat ooit zal gebeuren. Ik stel daarom voor de agenda voor toekomstig onderzoek die Polder voorstelt, uit te breiden. Polder wijst vooral op de noodzaak meer informatie beschikbaar te hebben over de

activiteiten en kenmerken van de jonge ouderen. Ik stel voor de perceptie over de categorie jonge ouderen aan deze onderzoeksagenda toe te voegen. Informatie over deze perceptie kan duidelijk maken welke rol de jonge ouderen in verzorgingsstaten spelen. Verder kan informatie over deze perceptie duidelijk maken in hoeverre de sociale veranderingen met betrekking tot de jonge ouderen vooruitgaan. In plaats van de jonge ouderen alleen in termen van lust en last te beschrijven, bekijken we ze dus ook vanuit een andere tweedeling: wat is hun werkelijke situatie en wat is de gepercipieerde situatie?

Kathrin Komp

Literatuur

- 1 Carr DC, Komp KS. Gerontology in the Era of the Third Age: New challenges and opportunities. New York: Springer, 2011

Boekbespreking

Linus Vanlaere en Chris Gastmans. Zorg aan zet. Ethisch omgaan met ouderen. Leuven: Davidsfonds, 2010. 180 p., € 22,50

Zorgen is als schaken, aldus de Vlaamse zorgethici Linus Vanlaere en Chris Gastmans in de openingszet van dit boek. Niet dat het bij zorg gaat om stukken, om tegenstanders of om de uiteindelijke triomf. Nee, de parallellen zijn veeleer te vinden op een ander vlak. Net zoals schakers via het spelbord een zeer eigen relatie onderhouden, waarin non-verbale communicatie zichtbaar een rol speelt en beide spelers vaak feilloos de specifieke nuance van bepaalde zetten aanvoelen, ontstaat er onvermijdelijk een relatie tussen twee mensen wanneer er gezorgd wordt. En zoals een potje schaken zich op talloos veel manieren kan ontvouwen, zo kent ook een zorgrelatie enorm veel mogelijkheden en kan deze betrekking tussen twee mensen zich in veel richtingen ontwikkelen. Dat vraagt van zorgverleners het vermogen genuanceerd te denken en op fijngevoelige wijze signalen van de ander waar te nemen. *Zorg aan zet* wil een aanzet geven tot ethisch denken over wat zich dagelijks aan zorghandelingen op de werkvloer van de ouderenzorg afspeelt.

Gastmans is hoogleraar medische ethiek aan de Katholieke Universiteit in Leuven en publiceert vooral op het gebied van verpleegkundige ethiek, zorgethiek, zorg rond het levensende en ouderenzorg. Vanlaere promoveerde bij hem op een wijsgerig onderzoek waarin de zorg voor suïcidale ouderen een centrale plaats inneemt. Tegenwoordig is hij onder meer wetenschappe-

lijk medewerker van sTimul, een zorgethisch lab waarin een kleine afdeling voor ouderenzorg wordt gesimuleerd. Zorgverleners krijgen hier gelegenheid zich onder te dompelen in de leefwereld van ouderen door als simulantbewoners een aantal dagen en een nacht door te brengen op deze afdeling. Deze perspectiefwisseling vormt vervolgens het uitgangspunt voor ethische reflectie op het eigen werk. Samen schreven de twee Vlamingen eerder het boek *Cirkels van zorg* (2005), waarin ze hun breed georiënteerde visie op ouderenzorg uiteen zetten. De kern van die zorg is volgens Vanlaere en Gastmans het erkennen van het persoon-zijn van de oudere mens en het hebben van een gevoeligheid voor individuele verschillen tussen mensen en voor de kwetsbaarheid die voor elke oudere anders is. *Zorg aan zet* bouwt voort op dat eerdere werk en valt uiteen in twee delen.

In het eerste deel passeren vijf thema's in de zorg voor ouderen de revue. Een aantal van die thema's is ronduit alledaags te noemen. Zo opent het boek met een prachtig hoofdstuk over iets heel precairs: bedplassen. Een lichaam dat het laat afweten, zet iemands waardigheid op het spel. Temeer nog omdat ook de vrijheid om eigen keuzes te maken en daarmee de controle over het eigen leven aangetast worden, zo constateren Vanlaere en Gastmans. De opmaat voor de reflectie, waarin ethische begrippen als waardigheid, integriteit en mededogen centraal staan, wordt in dit openingshoofdstuk gevormd door fragmenten uit de literaire bestseller *Nacht-trein naar Lissabon* van Pascal Mercier. Daarna volgen hoofdstukken over wassen en over intimiteit en seksualiteit bij ouderen met dementie. Beide hoofdstukken vertrekken steeds vanuit concrete praktijkvoorbeelden, om na nadere ethische analyse te eindigen met een oriëntatie op hoe ethisch omgaan met dergelijke situaties er in de dagelijkse zorg voor ouderen uit ziet. Hetzelfde stramien wordt aangehouden bij de twee minder alledaagse thema's waarmee het eerste deel afsluit: kunstmatige vocht- en voedseltoediening en euthanasie bij ouderen met dementie.

Het tweede deel van *Zorg aan zet* concentreert zich vooral op strategieën voor ethisch overleg in de zorginstelling. Maar voordat Vanlaere en Gastmans dieper op dat overleg ingaan, geven ze inzicht in de mensvisie die het fundament vormt onder hun denken over zorg. Zij benaderen 'zorg' en 'zorgethiek' vanuit het perspectief van het zogenaamde Leuvense personalisme. Centraal daarin staat de gedachte dat de menselijke persoon wezenlijk relationeel en lichamelijk van aard is. Dat heeft, betogen de auteurs, gevolgen voor het startpunt van zorg. Voor iemand zorgen wordt niet bepaald door de mate waarin deze aanspraak maakt op zorg of omdat de zorggever vanuit principe ('rechtvaardigheid') handelt,

maar doordat iemand geraakt wordt door de situatie van onwaardigheid en kwetsbaarheid waarin de ander zich bevindt. We zorgen voor anderen omdat dit deel is van ons mens-zijn en niet uit verplichting van buitenaf. Goede zorg is zorg die gericht is op de capaciteiten en vermogens van individuen en de ontwikkeling daarvan en vergroot zo de autonomie van de zorgontvanger. Niet omdat deze allerlei beslissingen geïnformeerd en onafhankelijk neemt, maar omdat de zorg van anderen ('relationaliteit') die capaciteiten en groei mede mogelijk maakt. Deze uitgangspunten zijn niet alleen richtinggevend voor het denken van Vanlaere en Gastmans; in het laatste hoofdstuk van het boek vormen ze ook de ondergrond voor een handzame, concrete ethische overlegmethode. Dat stappenplan vereist allereerst het formuleren van het knelpunt dat in de praktijk aan de orde is. Vervolgens richt het overleg zich op het bespreken van de emoties en intuïties die in de casus meespelen, de waarden van waaruit wordt gereageerd, het verwachtingspatroon van de verschillende betrokkenen rondom de zorg en de concretisering van een 'gedeelde zorgvisie' in afspraken omtrent wie wat doet en wanneer. Het stappenplan wordt geïllustreerd aan de hand van een casus.

Als *Zorg aan zet* een ding duidelijk maakt dan is het wel dat goede zorg voor ouderen een diep menselijke aangelegenheid is, waarbij zowel de kwetsbaarheid van de zorgvrager als die van de zorggever in het spel is. Voor verpleegkundigen, verzorgenden, verpleeghuisartsen en gerieters, maar ook voor andere zorgverleners, managers en beleidsmakers die veelvuldig betrokken zijn bij de zorg voor ouderen vormt dit boek een prima aanleiding voor verdere reflectie op de (morele) kern van het vak. Hoewel veel practici niet gewoon zullen zijn in de 'taal van de ethiek' te lezen, vind ik dat Vanlaere en Gastmans er in geslaagd zijn hun reflecties op een goed leesbare en behapbare wijze te presenteren. Dat is te danken aan de praktijksituaties die veelal als uitgangspunt dienen voor hun overwegingen, maar ook aan de indeling van de hoofdstukken in korte, heldere paragrafen. Toch zal het lezen van dit boek voor professionals die meer gewend zijn te handelen dan te lezen soms ook enig geduld en doorzettingsvermogen vergen. Maar die inzet zal zeker beloond worden. Want wie dagelijks probeert bij te dragen aan een menswaardig bestaan van ouderen en daarbij het onmiskenbare belang van de zorgrelatie ervaart, herkent onmiddellijk de meerwaarde van ethische reflectie op wat zich in de ouderenzorg afspeelt en de noodzaak daar zorgvuldig over te overleggen.

Dr. Gert Olthuis, onderzoeker bij de Leerstoelgroep Zorgethiek (www.zorgethiek.nu), Universiteit van Tilburg